

Conceptions about “tobacco” in the Greek books published during the second part of the 18th century

The Greek medical books, which were published during the second part of the 18th century, were investigated for the purpose of presenting the perceptions concerning “tobacco”, which were written at that period. From our research it was ascertained that in two books tobacco is mentioned:

A). The book of the famous Physician in Lausanne, Samuel Andre Tissot¹, (1728-1797), “De la sante des gens de lettres”, which was translated by Konstantinos Michael, (1751-1816), while he was student at the Medical School and it was printed in Vienna in 1785 titled “Εγχειρίδιον...Περί της των πεπαιδευμένων τε και άλλων ανθρώπων υγείας», “Manual...for the health of intellectuals and others”, which includes tobacco in the pp. 172-180.

B). The book of Physician Konstantinos Michael², “Διαιτητική” “Diets”, Vienna 1794, in which there is a text titled «Περί της νικοτιανής ήτοι τουτουνίου ένθα κα περί πταρμικού ταμπάκου» “About tobacco and snuff tobacco”, pp. 263-271.

In the first book it is noted that the usage of tobacco³ has been consolidated, but the intellectuals should not give over to its usage, as tobacco “disturbs the whole brain as opium does” and especially brings the same results in the senses as “intoxicated drinks”. Also it is indicated that “if tobacco does not do damage to everyone, it at least damages a great number of people” and it is added that “tobacco is not necessary to anyone”.

It is written that tobacco smoke contains “a very sharp salt and a lethargic sulfur united with the oily part”. The salt irritates the salivary glands and so produces a lot of saliva. The running of excess saliva, with the term “sialism”, has as a result the loss of saliva and appetite, weakness to the stomach and intestines. In a sub-note it is especially noted that the “oil of tobacco” when applied on a wound, acts as “a fast acting lethal poison”.

In the text there is mention of people’s opinion that when tobacco is used “it helps them have normal bowl movements”, regarded as “something wonderful”. People’s opinion that tobacco is a cathartic for worms, the writer considers this as not true “I do not know of any action that proves it”. It is pointed out that tobacco causes “agitations, headaches, dizziness, lethargy and apoplexy”. Especially the writer is opposed to the opinion, that was expressed by those who use tobacco “that tobacco protects them from apoplexy”. On the contrary he supports that tobacco produces apoplexy, it is “αποπληξίφερον», and it does not protect from apoplexy, it is not «αποπληξίφυγον», terms which are produced by the writer in the Greek language⁴. It

¹ See the interesting study, Antoinette Emch-Deriaz, *Tissot, Physician of the Enlightenment*, American University Studies, Series IX, History, vol. 126, Peter Lung, New York 1992.

² About Dr. Konstantin Michael see the work of Dem. Karaberopoulos, *The first Medical History in the Greek language*, Publication Ath. Stamoulis, Athens-Pireaus 1994.

³ Konstantin Michael notes that “herbal nicotin got its name from the name of a French named John Nicotis” who introduced its use in France in 1559. It is also named “tobacco” from the name of an island in America, though in the Turkish language it is named “toutounio”.

⁴ These terms are not contained, as we noted, in the vocabulary book of St. Koumanoudis, *Συναγωγή νέων λέξεων* (Gathering of new words), Athens 1900, reprinting by K. Dimaras, Athens 1980.

is emphasized with relevant quotations, examples given by famous physicians that tobacco produces serious pathological states, as for example Albrecht von Haller, (1708-1777), who supported that tobacco produces “φθίση”, tuberculosis.

Nevertheless the writer Tissot wonders “does tobacco not have any benefits?”. He also mentions some “beneficial therapies” from tobacco, especially when the fume of tobacco passes through a tube and “its narcotic oil” is affixed on the walls of the tube. This inspired fume of tobacco may irritate “the salivary glands which are not in very good operation”, “to improve the movements of stomach and intestines”. Furthermore it may “help some forms of asthma” by dissolving “the thick phlegm, which blocks respiration and helps us to expectorate”. Moreover the writer adds that he read that tobacco “had helped overweight people” lose weight, wondering if the cause of the loss was due to the decrease of appetite or the increase in “action and movement of fibers”. Also he refers that it has an antispasmodic property according to Friedrich Hoffmann, (1660-1742), who had cured with fume of tobacco “strong colic”, but the writer notes that an explanation of that action of tobacco is not given “whether it acted as cathartic or as a painless medicine”.

Finally the writer refers to the habit of some people to put the “pounding tobacco” in their nose nostrils. He stresses that by doing so, the nerves of the nose are irritated, the sense of smell is blunted and dizziness and faint occur. The writer concludes with the remark that tobacco “weakens memory and damages eye-sight” and so this should “prompt the intellectuals and all others to abandon its use”.

The writer of the second book “Diets”, “Διαιτητική”, Vienna 1794, Konstantinos Michael, who was the translator of the previous book in the Greek language, dedicates a chapter titled “About tobacco and snuff tobacco”, in which he repeats the same as in the first book. Moreover he adds that the people of Ottoman and Persians “inhale the fume of tobacco frequently and with a distinguished skill..., using long pipes and inhaling the tobacco smoke reclined on a divan according to their prevalent habit and adds that the inhaled tobacco smoke having been passed through water resulting in the smoke having a milder sense and losing its original strength, therefore causing less harm.

The writer Konstantinos Michael concludes that since the harmful effects of tobacco are widely known then whoever is not in the habit of using tobacco it is therefore wise to avoid it, as the use of tobacco causes ill health and is totally unbeneficial.

We further add that under the title “Ψόγος νικοτιανής» “Blame on tobacco” a manuscript circulated against the use of tobacco by Nicolaos Alex. Maurocordatos (1670-1730), which was later printed in Venice in 1876 by the Physician Sophocles Oeconomou⁵ (1809-1877).

In conclusion we support that in the Greek medical texts published during the end of 18th century regarding the health of people the negative effects of tobacco are presented, even though some beneficial effects are mentioned.

---

⁵ See Phil. Hliou- Popi Polemi, *Hellenic Bibliography 1864-1900*, vol. 1, 1864-1879, Athens 2006, no. 1876.452, p. 969.

Δ. Καραμπερόπουλος, Α.Οικονομοπούλου
Ελληνική Εταιρεία Ιστορία της Παιδιατρικής, Αθήνα

Αντιλήψεις για τον «ταμπάκο» σε ελληνικά βιβλία κατά το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνας

(Ανακοινώθηκε στο 32^ο Ετήσιο Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο,
Αθήνα 13 Μαΐου 2006, τόμ. *Περιλήψεων*, αρ 135, σελ. 36)

Διερευνήθηκαν τα ελληνικά ιατρικά βιβλία, που εκδόθηκαν το δεύτερο ήμισυ του 18^{ου} αι. με σκοπό να παρουσιασθούν οι αντιλήψεις για την «νικοτιανή» ή «ταμπάκο», που αναγράφονται σε αυτά. Από την έρευνα διαπιστώθηκε ότι δύο βιβλία έχουν αναφορές στον «ταμπάκο»:

A) Το βιβλίο του διάσημου ιατρού της Λωζάννης Samuel Andre Tissot⁶, (1728-1797), «*Εγχειρίδιον...περί της των πεπαιδευμένων τε και άλλων ανθρώπων υγείας*», Βιέννη 1785, σελ. 172-180, του οποίου μεταφραστής ήταν ο φοιτητής ακόμη της Ιατρικής ο εκ Καστορίας καταγόμενος Κωνσταντίνος Μιχαήλ και

B) Το βιβλίο του ιατρού Κωνσταντίνου Μιχαήλ⁷, (1751-1816), «*Διαιτητική*», Βιέννη 1794, στο οποίο υπάρχει κεφάλαιο με τίτλο «*Περί της νικοτιανής ήτοι τουτουνίου ένθα και περί πταρμικού ταμπάκου*», σελ. 263-271.

Στο πρώτο βιβλίο τονίζεται ότι η χρήση του «ταμπάκου»⁸ έχει παγιωθεί, αλλά δεν θα έπρεπε «οι σπουδαίοι να δωθώσιν» στην χρήση του, και αυτό διότι «ταράττει τον εγκέφαλον όλον, καθώς το όπιον ήτοι αφιόνι» και μάλιστα φέρει στις αισθήσεις το ίδιο αποτέλεσμα όπως τα «μεθύονται ποτά». Επίσης σημειώνει ότι «ο ταμπάκος εάν δεν βλάπτει όλους, βλάπτει τουλάχιστον πολύ μεγαλύτερον πλήθος» και προσθέτει ότι ο «ταμπάκος αναγκαίος εις κανέναν δεν είναι».

Ο καπνός του ταμπάκου περιέχει «ένα άλας πολλά δριμύ και ένα θειάφι ναρκώδες ηνωμένον με το ελαιώδες μέρος». Το άλας αυτό ερεθίζει τους «σιαλικούς», όπως αποκαλούνται οι σιελογόνοι αδένες, και «τρέχη πολύ σίαλος». Ο «σιαλισμός» αυτός έχει ως αποτέλεσμα την απώλεια σιέλου, η όρεξη χάνεται, ο στόμαχος και τα έντερα «γίνονται αδύνατα». Μάλιστα σε υποσημείωση τονίζεται ότι το «λάδι του ταμπάκου» όταν μεταχειρισθεί σε μία πληγή είναι «ένα ογλίγωρον θανατηφόρον φαρμάκι».

Μνημονεύεται η άποψη των ανθρώπων, που χρησιμοποιούν τον καπνό, ότι «φυλάττει εις αυτούς την ευκοίλιαν», κατάσταση θεωρούμενη «ως θαυμάσιον τι». Την άποψή τους επίσης ότι ο καπνός είναι καθαρτικός για τους σκώληκες, ο συγγραφεύς

⁶ Για τον Tissot βλ. την ενδιαφέρουσα μελέτη Antoinette Emch-Deriaz, *Tissot, Physician of the Enlightenment*, American University Studies, Series IX, History, vol. 126, Peter Lung, New York 1992.

⁷ Για τον ιατρό Κων. Μιχαήλ βλ. Δημ. Απ. Καραμπερόπουλου, *Η πρώτη ιστορία της ιατρικής στην ελληνική γλώσσα*, Εκδόσεις Α. Σταμούλης, Αθήνα-Πειραιάς 1994.

⁸ Ο Κων. Μιχαήλ σημειώνει ότι η «βοτάνη νικοτιανή ή χόρτον νικοτιανόν το όνομα έλαβε παρά τινος Ιωάννου Νικότου Γάλλου», ο οποίος εισήγαγε το 1559 στην Γαλλία τη χρήση του. Ονομάζεται και «ταμπάκος» από το όνομα κάποιου νησιού της Αμερικής, ενώ τουρκιστί αποκαλείται «τουτουνιον».

την θεωρεί ως αναληθή, «δεν γνωρίζω καμμίαν πράξιν οπού το αποδειχνει». Επισημαίνεται ότι ο καπνός του ταμπάκου προξενεί «ταραχάς, πόνους εις την κεφαλήν, αντράλαν, στενοχωρίαν, ληθαργίαν και αποπληξίαν». Μάλιστα ο συγγραφέας εναντιώνεται στην άποψη που διατυπώνονταν ότι «εκείνοι οπού τραβούσιν» τον καπνόν «διαφυλάττωνται από την αποπληξίαν». Ανίθετα υποστηρίζει ότι ο ταμπάκος επιφέρει την αποπληξία, είναι «αποπληξίφερον», και δεν προστατεύει από την αποπληξία, δεν είναι δηλαδή «αποπληξίφυγον», όπως σημειώνει, όροι που δημιουργούνται στη ελληνική γλώσσα⁹. Τονίζει με την παράθεση σχετικών παραδειγμάτων από διακεκριμένους ιατρούς, ότι ο καπνός προκαλεί σοβαρές παθολογικές καταστάσεις, όπως για παράδειγμα του Albrecht von Haller, (1708-1777), ο οποίος υποστήριζε ότι προκαλεί την «φθίσιν», την φυματίωση.

Ωστόσο ο συγγραφέας διερωτάται «δεν έχει άραγε καμμίαν ωφέλειαν και χρήσιν ο καπνός του ταμπάκου;». Αναφέρει και «ωφέλημα ιάματα» από τον καπνό του «ταμπάκου», όταν μάλιστα αυτός περνά από ένα σωλήνα με αποτέλεσμα το «ναρκωτικόν έλαιον» του καπνού να επικάθεται στα τοιχώματα του σωλήνα. Ο εισπνεόμενος αυτός καπνός μπορεί να ερεθίσει «τους σιαλικούς αδένους τους πολλά νεναρκωμένους» «να εγείρη ολίγον την ενέργειαν του στομάχου και των εντέρων». Επίσης μπορεί να «βοηθήση εις κάποια άσθματα» με το να διαλύει «το παχύ φλέγμα οπού εμφράττει την αναπνοήν και κάμνει να το πτύωμεν». Ο συγγραφέας προσθέτει ακόμη ότι διάβασε πως ο ταμπάκος είχε «βοηθήση τους παχείς ανθρώπους» να χάσουν βάρος, διερωτώμενος εάν η αιτία που συμβαίνει είναι γιατί μειώνει την όρεξη ή μήπως αυξάνει την «ενέργειαν και κίνησιν των ινών». Επίσης αναφέρει ότι έχει και αντισπασμωδική ιδιότητα σύμφωνα με τον Friedrich Hoffmann, (1660-1742), οποίος με τον καπνό θεράπευσε «βίαιους κώλικας», αλλά όμως ο συγγραφέας παρατηρεί ότι δεν δίνεται επεξήγηση για την δράση αυτή του καπνού «αν ωσάν καθαρτικόν ή ωσάν ανώδυνον ιατρικόν ενήργησεν».

Τέλος αναφέρει και την συνήθεια να χρησιμοποιούν τον «στουμπισμένον ταμπάκον», τον οποίο τοποθετούν στους ρώθωνες της ρινός. Τονίζει ότι κατ' αυτόν τον τρόπο ερεθίζονται τα νεύρα της μύτης, η όσφρηση αμβλύνεται και επισυμβαίνει «αντράλλα» και λιποθυμία. Ο συγγραφέας καταλήγει με την παρατήρηση ότι ο ταμπάκος «αδυνατίζει την μνήμην και βλάπτει την όρασιν» και θα πρέπει «να παρακινήση τους σπουδαίους και αδυνάτους ανθρώπους να αφήσωσι την τούτου χρήσιν».

Στο δεύτερο βιβλίο με τίτλο «Διαιτητική», Βιέννη, ο συγγραφέας ιατρός Κωνσταντίνος Μιχαήλ, ο οποίος ήταν και ο μεταφραστής του προηγούμενου βιβλίου, αφιερώνει κεφάλαιο με τίτλο «Περί της νικοτιανής ήτοι τουτουνίου ένθα και περί παταμικού ταμπάκου», στο οποίο επαναλαμβάνει σχεδόν τα ίδια. Προσθέτει επί πλέον ότι το έθνος των Οθωμανών και Περσών «τραβά τον καπνόν έτζι τακτικά και με ξεχωριστήν επιτηδειότητα...μεταχειριζόμενοι μακρά τζημπούκια και τραβώντες τον καπνόν πλαγιασμένοι εις τα μεντέρια κατά την παρ' αυτοίς επικρατούσαν συνήθειαν» και ότι ο εισπνεόμενος καπνός περνούσε από νερό με αποτέλεσμα να «γλυκαίνεται» ο καπνός και να χάνει την «δριμύτητά» του και κατ' αυτόν τον τρόπο να μην τους βλάπτει. Επίσης παρόμοια γράφει και για τον «στουμπισμένον ταμπάκον», του οποίου η χρήση προκαλούσε «αιμορραγίας της μύτης και αιμοπτώσεις πάνυ θανατηφόρους».

Και ο συγγραφέας Κωνστ. Μιχαήλ καταλήγει με το συμπέρασμα ότι αφού τα κακά αποτελέσματα από τη χρήση του καπνού είναι γνωστά τότε «ωφελιμώτερον

⁹ Οι όροι αυτοί παρατηρήσαμε ότι δεν περιέχονται στο λεξικό του Στ. Κουμανούδη, *Συναγωγή νέων λέξεων*, εν Αθήναις 1900, επανατύπωση Νεοελληνικά Μελετήματα 4, Προλεγόμενα Κ.Θ. Δημαρά, Αθήνα 1980.

ήθελεν είναι, ότι όποιος δεν τον εσυνήθησε, να προσπαθή να αποφεύγη αυτήν την συνήθειαν» διότι η χρήση του καπνού προκαλεί βλάβη στην υγεία, «παρά καμμίαν ωφέλειαν».

Προσθέτουμε ότι με τίτλο «Ψόγος νικοσιανής», κυκλοφορούσε κείμενο εναντίον της χρήσεως του «ταμπάκου» σε χειρόγραφο του Νικολάου Αλεξ. Μαυροκορδάτου, (1670-1730), το οποίο αργότερα τυπώθηκε στη Βενετία το 1876 από τον ιατρό Σοφοκλή Οικονόμου¹⁰ (1809-1877).

Συμπερασματικά μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι σε ιατρικά κείμενα του τέλους του 18^{ου} αι. παρουσιάζονται οι αρνητικές επιδράσεις του «ταμπάκου» στην υγεία του ανθρώπου, αν και μνημονεύονται και μερικές ευεργετικές επιδράσεις του.

---

¹⁰ Φιλ. Ηλιού-Πόπη Πολέμη, *Ελληνική Βιβλιογραφία 1864-1900, Συνοπτική αναγραφή*. Τόμος Α΄ 1864-1879, Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα 2006, αρ. 1876.452, σελ. 969.